

A keresztény pedagógia perszonalista megközelítése

SZABÓ FERENC

A II. vatikáni zsinat keresztény nevelésről szóló „*Gravissimum educationis momentum*” kezdetű nyilatkozata mindjárt 1. pontjában rámutat a nevelés perszonalista szempontjára.*

„Bármilyen fajhoz, társadalmi osztályhoz tartozzék valaki, bármilyen életkorú legyen – olvashatjuk – *személyi méltósága* folytán elidegeníthetetlen joga van olyan neveléshez, amely megfelel élete céljának, amely alkalmazkodik egyéni képességeihez, neméhez, az adott kultúrához és a nemzeti hagyományokhoz, de ugyanakkor nyitott a testvéri kapcsolatra más népekkel, szolgálva a valódi egységet és békét a földön. Az igazi nevelés a személyt gazdagítja – a személy végső célja mint rendező elv szerint –, de egyúttal javára van annak a társadalomnak is, amelynek a személy tagja és amelynek életében mint felnőtt majd tevékeny szerepet vállal.” – Később pedig, a 8. pontban, amikor a katolikus iskolák szerepéről szól, a keresztény nevelés sajátosságáról ezt állítja a zsinati dokumentum: A katolikus iskola sajátos feladataihoz tartozik: „megteremti az evangéliumi szabadság és szeretet légkörét az iskolai közösségben, segíti a fiatalokat abban, hogy személyiségük kibontakoztatásával együtt növekedjék bennük az új teremtmény, amellyé a keresztségben lettek. Végül az egyetemes kultúrát úgy kapcsolja össze az üdvösség hírével, hogy a hit fénye járja át a világról, életről és emberről fokozatosan szerzett ismereteiket.”

Előadásomban a II. vatikáni zsinat itt idézett szakaszait veszem támpontul, és pedig az első részben általában szólok a nevelés mivoltáról és szerepéről, a másodikban pedig a keresztény nevelés sajátosságairól. Így is mondhatnám: az első részben a perszonalista filozófia néhány szempontjával határozom meg a perszonalista pedagógia célkitűzését, a másodikban teológiai megfontolásokkal a természetfeletti (kegyelmi) távlatokat világítom meg. Így tehát először a személynek saját testéhez és másokhoz való viszonyát, majd Istenhez való viszonyát vizsgáljuk.

A nevelés perszonalista szempontjai

„Megtetesült szellem”

Az ember a *hominizációval* minőségi változást hozott az állatvilággal szemben: a gondolkodó és szabad lény a fejlődés virága, a föld gyümölcse, ugyanakkor túlszárnyalja az anyagi mindenséget, nyitott a Végtelenre. Isten önmagához teremtette, ezért a személy minden teremtményhez viszonyítva öncél. Isten öröktől fogva szeret engem és örök életre szánt, ezért vagyok egyedülálló, megismételhetetlen misztérium.

Származásom, szüleim révén génjeimben (génkódomban) benne van a korábbi fejlődés eredménye, az előző nemzedékek tulajdonsága. Amikor öntudatra ébredtem, már ott voltam az adott világ ölén, tehát természetemet tekintve magam is adottság vagyok, a hit szemével viszont adomány, Isten ajándéka. Szabadon el kell fogadnom, „szentesítenem” kell, amit a léttel együtt látszólag rám kényszerített egy külső hatalom. Bele kell

*Részlet a *Filozófiai emberképek és nevelésméletek* című tanulmánygyűjteményből.

egyeznem teremtésembe és be kell fejeznem ezt a teremtet szabad közreműködésemmel, élve a sajátos hivatással kapott kegyelmekkel. A hominizációt tehát humanizációval teljesíti be az ember, és pedig másokkal párbeszédet folytatva, másokkal együttműködve a társadalomban, családban, különféle környezetekben. Végül a humanizált embert divinizálja a kegyelem. Az ember, éppen, mivel személy, azért interszubjektivitás, nyitott más személyek felé, és *személyesedése* csakis az emberekkel való *kommúnióban* (szereketközösségben), szolidaritásban bontakozhat ki igazán. Testem is a másokkal való kommunikáció eszköze, közvetítője. A másikhoz való viszony sajátos kifejezést nyer a szexualitásban: a szerelemben, házassági-családi kapcsolatokban, de az élet egyéb területein is, amilyen a munka, a művészi alkotás, a szórakozás, sport stb. Mindennek köze van a *neveléshez*.

Az ember tehát „megtestesült szellem”. A test nem pusztán a lélek „eszköze” vagy „kalitkája”, vagy „csónakja”, hanem (szimbolikus és valóságos) közvetítő az *én* és a *világ*, az *én* és *mások* között. Az emberi lény kezdettől fogva test és lélek lényegi egysége: sohasem tiszta anyag vagy tiszta szellem; a lélek kezdettől „informálja”, áthatja a testet; miként a mosolyt az arctól, nem lehet elválasztani a kettőt. Ezért azt mondhatom, hogy nem „birtoklom” testemet, mint valami tárgyat, hanem én magam a testem (is) vagyok. Ezt a perszonalizmus és egzisztencializmus (*Scheler, Marcel, Mounier, Merleau-Ponty, Ricoeur*) különösen hangsúlyozta. Feladatom az, hogy egyre inkább átszellemiesítsem testemet, vagyis szabadságom kifejezőjévé, *nyelvezetévé* tegyem, hogy ne akadály, hanem lehetőségeim kiszélesítése legyen hivatásom Isten akaratának teljesítésében. (Ez tökéletesen csak a test feltámadásakor lehetséges.)

A szexualitás jelentőségét nem tekinthetjük kizárólag a személynek tett szolgálatokban vagy utódok nemzésében. A nemiség – amely mindig mindenkit meghatároz –, vagy inkább: a nemileg meghatározott test a személy kifejezése a világban, „nyelvezet” a másokkal való kapcsolatban: az arc, a testmozgás, a férfi és a nő egész megjelenése „beszédes”, nem is szólva a szerelem nyelvezetéről. A test tehát a világgal és másokkal való kapcsolatteremtésünk „nyelvezete”. Ugyanakkor bizonyos szempontból korlátozza is a személyt: ösztönei, heves indulatai, egészsége és betegsége, fogyatékoságai, gyönyörei és fájdalmai mélyen érintik: *én* örülök és szenvedek, *én* öregszenek, *én* halok meg... („Doleo ergo sum” – *Illyés Gyula*.) A szexualitás megkettőzi a végesség, korlátoltság tudatát: *én*, a férfi nem vagyok nő, és megfordítva. A férfi-nő „hasadás” megjelöli az emberi állapotot. Valamennyien mint férfiak, vagy mint nők éljük meg ezt az állapotot. És ez a tény meghatározza a másokhoz és Istenhez való viszonyunkat is. Nem pusztán a szexuális kapcsolatok megélése a szerelem-házasság, illetve a családi és rokonsági viszonyok megtapasztalása, hanem egyáltalán lelkivilágunk, magatartásunk, örömeink és fájdalmaink, az életkorunk, az öregedés, a társadalmi élet számos szokása és „rituáléja”, „szimbolizmusa”, mind-mind különböző a férfi, illetve női egzisztenciában. Természetesen ez áll a cölibátusban élőkre is, hiszen a szexuális kapcsolaton túl (ami itt hiányzik), a nemiség szinte minden mozzanatban és síkon megnyilatkozik, az ösztönös vágyaktól, a szerelmi álmokon keresztül, az elfojtott vagy kielégített gyönyörig, a tekintettől és kézfogástól a flört ezer változatán át, a szublimált szexualitásig vagy az elfojtásból eredő neurózisokig, illetve a kiegyensúlyozott barátságig, a szolgáló szeretetig vagy a kreatív és termékeny, boldogító (házastársi) szerelemig.

Ezeknek a „hálózatoknak” rácsa mögött húzódik meg és „érvényesül” a személyi szabadság. Világos, hogy – a valláserkölcsei meggondolásoktól eltekintve is – az ember a társadalomban számtalan szokáshoz, írott és íratlan törvényhez alkalmazkodik, tabuk és elfojtások korlátozzák a szabadságát, a nevelés is idomítja, túl az öröklött hajlamok, a kényszerű helyzetek többé-kevésbé determináló hatásain. Az igazi szabadság a szeretetből fakad és a szeretet felé tendál; de lendületét számtalan tényező fékezi. Ezt tudatosítanunk kell, ha realisták akarunk lenni. Valaki szellemesen így jellemezte a modern ember *irrealizmusát*, aki nem akarja elfogadni korlátait (végességét), és nem akar áldozatot hozni a nagyobb lelki szabadságért: keres, anélkül, hogy találni akarna; fogyni akar, anélkül, hogy lemondana a jó ételekről; szeretkezni akar, de nemzeni nem; társada-

lomban akar élni súrlódások nélkül; atyának állítja magát, anélkül, hogy valakinek fia lenne; próféta akar lenni minden kellemetlenség nélkül.

Személyesedés és társadalmiasulás

A Zsinat tanítja: „Az ember társas természetéből következik, hogy a személy tökéletesedése és a társadalom fejlődése függ egymástól. Valamennyi társas intézménynek ugyanis a személy az alapja, az alanya és a célja; nem is lehet másképp, hiszen a személy természete szerint teljesen rászorul, hogy társadalomban éljen. (Vö. *Szent Tamás*, I Ethic. lect.1.) A társadalomban való élet tehát éppen nem valami mellékes körülmény az ember számára: ezért van az, hogy másokkal való kapcsolatok révén, kölcsönös szolgálattal, a testvérekkel folytatott párbeszédben bontakozik ki az ember és minden képessége, s felelhet meg az ember a hivatásának.”

Az egzisztencializmus és perszonalizmus – mint jeleztük – azt hangoztatja, hogy az emberi személy *nyitott* mások felé, másokkal kommunikál a beszéd révén, másokkal együtt létezik, alkot és szervezi a társadalmat (intersubjectivité, Mitsein). Az embert – szexualitását is – a kommunikáció, a beszéd, bizonyos törvény elfogadása és a rokonsági kapcsolatok struktúrája különbözteti meg az állattól. (*Claude Lévi-Strauss* etnológus szerint a kultúra, az ember mint szociális lény, tehát mint ember megszületésében döntő mozzanat a vérfertőzés megtiltása és a különböző rokonsági viszonyok szabályozása: az egyén csak a csoportban létezik, a férfit és a nőt nem lehet egymástól elszigetelten tanulmányozni mint hímet és nőtényt, mert így a szociális síkról lecsúszunk a biológiai, állati síkra.) A viszonyok, kapcsolatrendszerek, a cserék és a konfliktusok az egyének, illetve csoportjaik között alapvetőek a társadalmiasulásban. A társadalmi valóság viszonyrendszer.

A társadalmiasulás (szocializálódás), amely korunkban meggyorsult a kapcsolatrendszerek, *kommunikációk* sűrűbbé válása folytán, a kozmikus és biológiai fejlődés folytatása, de új szinten, új formában: a szociális szféra megjelenésével a fejlődés küszöböt lép át, mivel az evolúciót jellemző paraméter, a centro-komplexitás fokozódása létrehozza az emberi agyat, ami viszont lehetővé teszi a gondolat, a szellem szférájának megjelenését. A fejlődés: „montée de conscience” (a tudat növekedése), *Teilhard de Chardin* kifejezése szerint. „A világegyetem alapvető fejlődési lendülete nem áll meg az emberi agynál és az egyéni gondolkodásnál – magyarázza Teilhard de Chardin. – Ellenkezőleg, ettől a ponttól kezdve a *komplexitás-tudat* növekedésének mechanizmusa új lendületet vesz, új nagyságrendben és új eljárással folytatódik tovább. Ezentúl már nem a sejtek rendeződnek, hanem a zoológiai egyedek szerveződnek magasabb organizmusba, planétáris távlatokban... Az emberi jelenség a maga egészében tekintve, látszólag kritikus érési pont (és talán egy pszichikai „szökés”) felé közeledik, amelyet a Föld minden elemi reflexiójának egységesüléséből eredő kollektív Reflexió, egyetlen pontba irányuló egyetemes Gondolkodás jellemez. Ezen a ponton már nem látunk világosan...”

Nem jóslásról van itt szó, hanem a szemünk előtt lejátszódó jelenség megfigyeléséről és megalapozott extrapolációról. A kultúra expanziója után a modern időkben megkezdődött az összpontosulás, amely napjainkban a *planétizáció* jelensége révén forradalmi változásokat készít elő. Látjuk, hogy a világ bármely pontján lejátszódó gazdasági vagy politikai esemény kihat az egész emberiségre, mindenütt érezteti hatását. Elég ha itt a kommunizmus kelet-közép-európai összeomlására gondolunk. De a népesedési robbanás, a környezetszennyeződés, általában a gazdasági problémák és a fejlődés feltételei világméretűek lettek. Ugyanígy a tudományos kutatás és a béke problémái is. Ezt a „*Populorum Progressio*” kezdetű körlevél óta számon tartja az egyház szociális tanítása is.

A Gaudium et Spes zsinati okmány 6. pontjában már megtaláljuk a *socializatio* kifejezést. Itt a társadalmi rendben végbement változásokról van szó: „A kapcsolatok tehát az emberek között folyton-folyvást sokszorozódnak, és éppen maga a fokozódó szocializáció (társadalmiasulás) is új kapcsolatokat teremt, anélkül azonban, hogy mindenkor előmozdítaná a személyiség kibontakozását és az igazi személyi kapcsolatokat, vagyis a személyesedést.”

P. Calvez S. J., a társadalomtudomány és a marxizmus jeles szakértője megjegyzi: a *Mater et Magistra*, amikor a társadalmiasulásról beszél, nem az anyagi javak „szocializálására”, kollektivizálására vagy államosítására utal, hanem arra a modern jelenségre, amely a planetizáció és a fokozódó kommunikáció következménye. Természetesen, ennek a szocializációnak megvannak a veszélyei, amint erre a Gaudium et Spes előbb idézett szakasza is felhívta a figyelmet. Amit Madách a falanszterjelenetben, Huxley a Szép új világban „meglátott”, kezdtük megtapasztalni a totalitarizmusokban, a jobb- és baloldali „szocializmusban”. A társadalmiasulásnak együtt kell járnia a *személyesedéssel*.

Mert a kommúnió az igazi egység, differenciál, ahogy Teilhard szerette hangoztatni. Csakis az a kapcsolat és közösség, társadalom jogosult, amelyik nem fojtja el a személy kibontakozását, hanem azt elősegíti. Itt a szabadság és a történelem szintjén mozgunk. A gazdasági és társadalmi-politikai rend igazságos (igaz) voltának mércéje tehát a személy(ek) primátusának biztosítása. Ez szabja meg a jogok és kötelességek rendszerét.

XXIII. János *Mater et Magistra* körlevelét kommentálva P. Calvez ezeket jegyzi meg: „A társadalmiasulásnak csak akkor van értelme, ha a *személyes szabadság* kibontakozásának és törvényszerű fejlődésének megnyilatkozása. Lényege, jelenléte a szabadságot mint társadalmi, mások felé való kitárulást jeleníti meg. A függés, vagy a személyek egyre növekvő kölcsönös függése így olyan hívás lesz, amely minden egyes személynek szól. A szocializálódás jelentése nem valósul meg automatikusan, a társadalmiasulás: *hívás*.” Hívás, tehát *nevelési feladat* a közösségi lét minden szintjén, a házaspárok és családok kapcsolatától kezdve az egyes csoportok, szervezetek, nemzeti és nemzetközi közösségek szintjéig. Miként az egyházi közösségben is.

Emmanuel Mounier, katolikus perszonalista filozófus helyesen jegyezte meg, hogy *perszonalista és közösségi* jellegű civilizációról beszélni tulajdonképpen pontatlan, illetve pleonazmus, hiszen az igazi perszonalista nyitott a másik, mások felé. A személy őseredetű aktusa az, hogy másoknak megnyílik; a szellem csak úgy születhet meg, hogy kommunikál. (A hat-tizenkét hónapos csecsemő, amikor visszamosolyog anyjára, már felismeri a *másikat*. A gyermek önmagát is mások tekintete által fedezi fel.) Persze, a kommúnió, szeretetközösség egyben *erőfeszítést* is követel, hogy legyőzzük az önző becsukódást, a bűvágyat és az agresszivitást. Ezt célozza a *keresztény nevelés*. Kilépni önmagunkból, megérteni, elismerni és elfogadni másokat, elviselni az embereket és sorsközösséget vállalni velük jóban-rosszban, *párbeszédet* kezdeni és folytatni a jó cél érdekében minden jóakarató emberrel (bármilyen világnézetet vall is az illető), segíteni érdekel nélkül, hűségesnek lenni a szerelemben, barátságban, közös feladatok teljesítésében stb.: mindezt csak *személy* teheti meg. Ez automatikusan nem valósul meg. Csakis személyes jellegű, a *személyt támogató társadalomban* lehetséges. Itt van döntő szerepe a *nevelésnek*. Ez azt is jelenti, hogy a társadalmi igazságosságon, a jogok és kötelességek rendszerén túl szükség van a *szeretetre* is, hogy a közösségi élet élhető, a levegő belélegezhető, a társadalmi kapcsolatok szövevénye elviselhető legyen. A több birtoklás (jó-lét) nem elégíti ki a több léte, a végtelenre szomjas szellemet, aki végső soron a Szeretet mozgat. (Vö. Marcel: az *avoir – être = birtokolni – lenni* különbsége!)

Keresztény nevelés

Vizsgáljuk most meg a személy Istenhez való viszonyát.

Az ember tehát megtestesült szellem, értelem és szabadság, a világhoz és a társadalomhoz (család, iskola, munkahely, közélet) való viszonyában bontakoztatja ki személyiségét, kötelezi el magát – hivatása szerint – bizonyos értékek megvalósítására. Nemcsak „egydimenziós lény”, hiszen kapcsolata van az *Abszolútummal*, Istennel is. A hit és a kegyelem világában – a bűn és a sokfajta determinizmus közepette – alakítja viszonylag szabadon személyiségét. Ezt kell segíteni a nevelésnek.

A kegyelem felszabadít, de azért a hívő ember élete sem tiszta szabadság. Míg testben élünk, sóhajtozva várjuk testünk megváltását, ahogy Pál írja a *Római levél* 8. fejezetében. Meg vagyunk ugyan váltva, de még reménységben élünk, az üdvösség még nem teljesedett be, még visszaeshetünk a bűnbe. Vállalnunk kell az emberi állapotot, testünket, természetünket, végességünket, mindazt, amit a születéssel (teremtéssel) kaptunk, és

teremtésünket szabadon befejezve kell megvalósítanunk emberi és keresztény hivatásunkat. Az isteni Ige, aki a megtestesüléssel magára vette az emberi állapotot minden korlátozottságával együtt (a bűnt kivéve példát mutat arra, hogy hogyan szenteljük meg a világot „Voluit mundum consecrare...”, meg akarta szentelni a világot, olvassuk a régi karácsonyi martirológiumban).

A világ megszentelése

Ma, a szekularizálódás idején anakronisztikusnak hangzik, ha valaki a világ „megszenteléséről”, vagy a földi valóságok – a test, a szerelem, a játék, a sport, a szórakozás, a szabadidő, a technika, a munka stb. – megszenteléséről beszél. Pedig ez a feladatunk; erre készít fel a nevelés! Csak helyesen kell értenünk ezt a megszentelést. Nem „szakralizálásról” van szó, ami azt jelentené, hogy a lét és az élet bizonyos területeit kivonjuk a „profán” használatból, hogy Istennek szenteljük. A Zsinat elismerte a világ, a természet és általában az evilági valóságok (tudomány, gazdaság, kultúra) jogos *autonómiáját*. A „világi” világ követelése jogos, hiszen a Teremtő, amikor létrehozta a világot és a dolgokat, illetve megadta mindennek a saját törvényszerűségeit, azt akarta, hogy ezek a valóságok *önállóak* legyenek. A transzcendens (=teremtő) okság nem azt jelenti, hogy Isten állandóan belenyúl a világ folyásába, hanem a „felfejlődő” és önmagát állandóan túlszárnyaló világ és benne embert, Istentől függve (a létben, tehát a Létforrásból merítve az állandó teremtés folyamán), önmaga teszi magát önmagává.

A filozófia (teremtésből folyó) megfontolásait ki kell egészítenünk a *krisztusi megváltás* (üdvösség) távlatával. Az új teológia és nyomában a Zsinat elutasítja az ún. „tisza természet” (*natura pura*) hipotézisét. De facto, ténylegesen olyan világban élünk, amelyet Isten Krisztusért és a mi megistenülésünkért teremtett: minden Krisztushoz van rendelve, a bűnbeesés után is minden az üdvösség „szférájába” tartozik.

A *Gaudium et Spes* kezdetű zsinati konstitúció leszögezi: „A keresztények ne gondolják azt, hogy az emberek leleményességéből és erejéből született alkotások szembenállnak Isten hatalmával, vagy azt, hogy az eszes teremtmény mintegy vetélytársa a Teremtőnek. Éppen ellenkezőleg: meggyőződésünk, hogy az emberiség sikere Isten nagyságát mutatja és az ő titokzatos elgondolásainak a gyümölcse. Minél nagyobbra nő azonban az ember hatalma, annál szélesebb körre terjed ki az egyének és közösségek felelőssége. Kitűnik mindebből, hogy a krisztusi üzenet nem vonja el az embereket a világ építésétől, nem teszi őket közönyöseké sorstársaik iránt, éppen ellenkezőleg: még szigorúbban kötelezi őket, hogy a világ javára munkálkodjanak.”

A keresztény ember evilági tevékenységét *dialektikus feszültség* jellemzi. A hívő tudja, hogy Isten országának uralma csak a világ végén valósul meg teljesen, és az új világ Isten ajándéka, a teremtő Lélek műve lesz. Ugyanakkor azt is tudja, hogy Jézus Krisztussal, a megtestesült Igével, már megkezdődött – az Ország, „Isten uralma.” Krisztus feltámadása után Lelkével ebben a világban működik, összegyűjti a kiválasztottakat, tehát az emberek humanizálásával és „spiritualizálásával”, az igazság, igazságosság és szeretet birodalmának kiterjedésével már *kibontakozóban van az ország*. Ennek „helye”, „környezete” az Egyház. Ez az „isteni milió”, vagyis az Istennek önmagukat átadó és testvéreiket szerető hívők közössége. Szent Pál szerint ez Krisztus Teste. Az Egyház – látható és misztikus valóságával – nem azonos Isten országával, csak annak csírája. „*Gratia est semen gloriae*”, a kegyelmi élet a dicsőség magva – ismételtették az egyházatyák.

A hívő ember ennek az Orzágnak a kibontakozását készíti elő a teremtés befejezésével, a világ humanizálásával – a neveléssel. A keresztény testet és szexualitást a szeretet kifejezésévé teszi, hogy igyekszik gyógyítani a betegséget, enyhíteni a nyomort, előmozdítani az igazságosságot és szolidaritást. Mindezt az ítélő Krisztus szavaira gondolva teszi: „Amit egynek a legkisebbek közül tettetek, nekem tettétek...” (*Máté 25.*)

A fejlődés előmozdítása elválaszthatatlan az evangélizálástól, hirdetik újabban a pápák; a szeretet gyakorlati kifejezése a szolgálat, a szolidaritás és az igazság előmozdítása. Ez jórészt a nevelés útján történik, Istenre hagyatkozunk, de nem hagyjuk fatalistán a világot saját folyására. Ha már mindent megtettünk a betegség kiküszöbölésére, az igazságtalanság megszüntetésére, akkor – erőfeszítésünk maximumán – Istenre hagyat-

kozunk: Nélküle semmit sem tehetünk: Ő adja a növekedést, Ő alakítja át, „konszekrálja” az általunk előkészített ostyát.

Teilhard kozmikus evolucionista szemléletében a nevelés nem valami külsőséges járulékos jelenség, „ráadás” a biológiai és szellemi fejlődés eredményéhez, hanem annak szerves része, bármint legyen is a transzformizmus régi vitája körüli igazság, ti. hogy a szerzett tulajdonságok átöröklődnek-e.

Idézzük Teilhard *Társadalmi örökség és haladás* című tanulmányát az emberi és keresztény nevelésről, amely nyomtatásban először az Etudes 1945. áprilisi számában jelent meg. Teilhard ebben a következő lényeges megjegyzéseket teszi: „Fajunk emlékezete ez, belemerül és benne lesz teljessé egyéni emlékezőképességünk.(...) Az idők során már kollektív tudatú emberi állapot alakul ki, s ezt öröklí és egy kicsit tovább is fejleszti az egyedi tudatokból álló mindegyik új generáció. Ezt az egyetemes emberi »személyességet« persze a személyes egyedek hordozzák, de ugyanakkor át is fogja és alakítja egymásra következő sokaságukat éppen ez az egyetemes emberi »személyesség«, amely szemmel láthatóan formálódik a földön a történeti időkön át. Nos hát az ember esetében éppen abból áll a nevelés sajátos szerepe, hogy biztosítsa az egyetemes emberi »személyiség« folytonos kibontakozását – azáltal, hogy átszármaztatja a személyes egyedek állandóan változó tömegének: más szavakkal kifejezve a kollektívra terjeszti ki és a kollektívban hosszabbítja meg annak a tudatnak a pályáját, amely az egyedben talán már elérte határait” (*Út az Omega felé*). A jezsuita paleontológus és filozófus elfogadta az általánosított evolucionizmust és azt – keresztény hite fényében – még meg is „hosszabbította”, extrapolálta, amikor az antropogenezist folytató krisztogenezisről beszélt. Hite szerint a megtestesült Ige, aki belépett a történelembe és mint Feltámadott titokzatos Testében tovább működve (Lelke által) felemeli, megszenteli, az üdvözült lelkekkel együtt visszaviszi az Atyához az átalakított mindenséget.

Aszkézis és nevelés a hit fényében

Az elmondottakat alkalmazhatjuk a testben való egzisztenciára, a munka és a pihenés, a sport és az egészségvédelem, a szexualitás és a házasság különböző szempontjaira, egyszóval mindarra, ami emberibbé, személyibbé, szabadabbá, Isten kegyelmével szemben nyitottabbá teszi az embert. Az ember Isten képmása, ezért képes Istenre: képes párbeszédet folytatni Vele, vagyis hittel válaszoni Szavára (amely kinyilatkoztatásban fejeződik ki, de a lelkiismeret szaván keresztül is hívja); képes befogadni a feltámadt Krisztus Lelkét.

A katolikus tanítás szerint az ember belső egyensúlya az ősbűnnel megbomlott: az értelem elhomályosult, az akarat rosszra hajló lett, amint a katekizmusban tanultuk. Bármint legyen is az „eredeti” (vagy áteredő) vétek teológiai értelmezése, azt hinnünk kell, hogy a belső meghasonlottság gyökere valami ősi katasztrófa. Az egyensúlyt Krisztus Lelke erejében állíthatjuk helyre: a Lélek az igazság, a Lélek a szabadság és a szeretet, a belső béke és öröm forrása. A Lélek világában (emberekben) való működése révén bontakozik ki Isten országa.

A keresztség bekapcsol bennünket Krisztus Testébe (az Egyházba); a bérnálásban a Szentlélek felken bennünket, hogy tanúságot tegyünk a kibontakozó isteni életről; a házasság szentségében maga a szexuális kapcsolat, a házastársi aktus lesz a kölcsönös önátadás jele, a hívők számára pedig Krisztus és az Egyház szeretetkapcsolatát jeleníti meg. Az Istennek szentelt szüzesség vagy megtartóztatás (cölibátus) viszont arról tanúskodik, hogy elmúlik ez a világ, tehát relativizálja a szexualitást, amelynek a végső időkben, a feltámadás után már nem lesz meg a mostani közvetítő szerepe.

Testi létünket a teremtés és a megváltás fényében kell szemlélnünk, hogy ez az új látás segítsen bennünket a helyes cselekvésben, a világ humanizálásában, az aszkézisben és a nevelésben. Mert a kegyelem az emberi személyen (a szellemi-testi lényen) keresztül közvetve hat a világra, amely az üdvösség drámájának színtere. Testemet – jó és fogyatékos „adottságaival” – elfogadom mint a Teremtő ajándékát. Szüleimet, természetemet nem én választottam, kaptam; de az adottságot a hitben Isten ajándékának tekinthetem és világban való jelenlétem, a másokkal és Istennel való kapcsolatomban „kifejezésévé”, szabadságom közvetítőjévé tehetem.

Az a tény, hogy az isteni Ige felvette az emberi testet és közöttünk lakozott, új jelentést adott emberi testben való egzisztenciánknak. Szépen tanítja a Zsinat: „Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán. (...) Ő »a láthatatlan Isten képmása«, ő a tökéletes ember, aki visszaadta Ádám leszármazottainak, az első bűn óta eltorzult Isten-képmásoknak Istenhez való hasonlóságukat. Az emberi természet bennünk is roppant méltóságra emelkedett azzal, hogy Krisztus azt magára öltötte, anélkül, hogy megsemmisítette volna. Igen, ő, az Isten Fia, valamiképpen minden emberrel egyesült, amikor testté lett. Emberi kézzel dolgozott, emberi értelemmel gondolkozott, emberi akarattal cselekedett, és emberi szívvel szeretett. Szűz Máriától született, így valóban egy lett közülünk: mindenben hasonló lett hozzánk, a bűnt kivéve.”

„Caro: cardo salutis”, a hús az üdvösség sarkpontja – mondták az egyházatyák, hangoztatva a Megtestesülés valóságát. Érvelésükben az a meggondolás is szerepelt, hogy amit a megtestesült Ige nem vett fel, nincs megváltva. Az emberi test iránti keresztény tisztelet első forrása tehát a Megtestesülés misztériuma. De az egyházatyák – Szent Pál nyomán – hivatkoznak még a test feltámadása és az Eucharisztia misztériumára is. Ugyanakkor – és ebben főleg a manicheizmusból megtért Szent Ágoston a felelős! – a testiség, szexualitás és a bűn között olyan kapcsolatot teremtenek, amely az antik (görög-római) filozófusoknál még nem ismert. *Michel Foucault* monográfiái a szexualitás történetéről megmutatták, hogy a pogányoknál is szerepet játszott egy bizonyos fegyelem, önuralom, de az élvezet, még a magányos szexuális gyönyör is csak a keresztény érában lett *erkölcsi gond*. Foucault formulája szerint: a pogány *souci de soi* (önmaga gondja) helyét a keresztényeknél elfoglalta a *soupçon de soi* (önmaga gyanúsítása). Vagyis a szexualitás gyanússá lett. Krisztus tanítványai számára egészen csak az tiszta, akinek szándéka, szíve is tiszta. A keresztény, mint mindenben, itt is Isten akaratát keresi, Isten jelenlétében jár, a Lélek szerint él. A testet a Szentlélek templomának tekinti; a szexualitást relativizálja, miként minden más földi valóságot. Várja a test feltámadását és az örök életet. A keresztény tehát nem bálványozza a testi élvezeteket: nem istene a has vagy a szex; hiszen „Isten országa: ...igazság, béke és öröm a Szentlélekben”.

A keresztény aszkézishez tartozik tehát először is, hogy elfogadjuk testünket (nemünket!). Testünk a gyönyör (élvezet) és a fájdalom forrása. A gyönyörkeresés (evés-ivás, szexuális élvezetek) terén igen gyakori a szélsőségesség, mértéktelenség. Természetesen szükségünk van *önfegyelemre*, az ösztönök fékezésére, a szenvedélyek „kanalizálásra”, mederbe terelésére. Szükség van önmagunk és a ránk bízottak nevelésére. A libido (tágabb értelemben vett szexualitás) elsőrendű energia, de nehéz „féken tartani”; aki nem hivatott a házasságra, szublimálhatja, vagyis *beállíthatja* szellemi célokra, tehát mások, illetve Isten szolgálatának mozgatójává, az önátadás és a szeretet kifejezésévé avathatja. Az emberben folyton ösztönös erők, vágyak, félelmek, elfojtott agresszivitások dolgoznak. A keresztény aszkézis és nevelés célja az, hogy az ember eljusson a szabadságra és egy bizonyos egyensúlyra a „szex” és a „szív” közötti feszültségben is, hogy megtehesse Isten akaratát. Az újpogány hedonizmus és szexőrület, illetve a másik oldalon egy bizonyos manicheizmus és janzenizmus képviselik a végleteket. „Ni ange, ni bête” – hangoztatta *Pascal* az angyal és az állat között vergődő emberről. (Kétségtelen, hogy a janzenista *Pascal* és már korábban egy bizonyos – puritán – protestantizmust erősen befolyásolta a meglehetősen pesszimista Szent Ágoston.)

A janzenista és puritán nevelés hatásait például Lisieux-i Szent Teréz életében is megfigyelhetjük. Jellemző az a bizalmas közlés, amelyet betegágyán tett nővérének: „Testem mindig zavart engem, nem jól éreztem magam benne..., egészen kis koromban már szégyenkeztem miatta...” Természetesen, ez a vallomás nem vet árnyat a fiatal kármelita hősies életszentségére, aki nemcsak a tüdőbaj miatti „kisebbedést” vállalta nagy türelemmel, hanem átélte a hitellenes kísértés éjszakáját is: a „bűnösök asztalához ült”, hogy engeszteljen a hitetlenekért.

A keresztény aszkézis nem pusztá tréning, merő voluntarizmus, hanem a hit, a remény és a szeretet gyakorlása is egyben. Az „ingyenesség idején” – az eszmélődés, az ima, a barátság, a pihenés alkalmával – igyekszünk jobban megismerni önmagunkat, elfogadni „adottságainkat” (jó és kedvezőtlen jellembeli tulajdonságainkat egyaránt), elfogadni az örömeiket és szenvedéseiket úgy, hogy egyre nagyobb szabadsággal Isten aka-

ratát keresve, hivatásunkat teljesítve „testet adunk hűségünknek”: vagyis naponta megküzdünk azért, hogy egy kicsit humanizáljuk önmagunkat és a világot, hogy ne a „test, hanem a Lélek szerint” járjunk, reménykedve várva „testünk megváltását”, a végső megdicsőülést.

„Testvérek, ti a szabadságra vagytok hivatva. Csak ne éljete vissza a szabadsággal a test javára, hanem szeretettel szolgáljatok egymásnak. Az egész törvény ugyanis ebben az egy mondatban teljeseedik be: »Szeresd felebarátodat, mint Önmagadat« ...” Szent Pál itt a Galatáknak a krisztusi szabadságról beszél, vagyis a mózesi törvény alóli fel szabadulásról. Isten most már nem kőtáblákra vési a tízparancsolatot, hanem az emberi szívekbe árasztja a szeretetet a Szentlélek által. Erről szólt Pál már a *Római levél* 5. fejezetében is; a 7-8. fejezetében pedig a belső meghasonlottságáról, a „test” – vagyis a „hús”, a bűnös kívánságok és szenvedélyek székhelye – és a Szentléleknek engedelmeskedő szellem belső küzdelméről.

De a feltámadt Krisztus Lelke újjáteremti a hívőt, ezért tud a Lélek szerint járni és gyümölcsöt hozni. Olvassuk tovább a Galata-levelet: „Azt mondom tehát: Lélek szerint éljete! Akkor nem fogjátok teljesíteni a test kívánságait. A test ugyanis a lélek ellen tusakodik, a lélek pedig a test ellen, s ellentétben állnak egymással. Így nem teszitek azt, amit szeretnétek. Ha a Lélek vezet, nem vagytok a törvény alá rendelve. A test cselekedetei nyilvánvalók: paráznaság, tisztátalanság, fajtalanság, bálványimádás, babonaság, ellenségeskedés, viszálykodás, vetélkedés, harag, veszekedés, szakadás, pártoskodás, irigykedés, gyilkosság, részegeskedés, tobzódás, s ezekhez hasonló. Amint azelőtt mondtam, most megismétlem: Akik ilyesmit tesznek, nem lesznek Isten országának örökösei. A Lélek gyümölcsei viszont: szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jószág, hűség, szelídség, önmegtartóztatás, tisztaság. Ezek ellen nincs törvény. Akik Krisztus Jézushoz tartoznak, keresztre feszítették testüket szenvedélyeikkel és kívánságaikkal együtt. Ha Lélek szerint éltek, kövessétek is a Lelket.”

A két „lista” tehát (szembeállítja) a „test” szerinti és a „Lélek” szerinti élet jellemzőit. A Lélek szerinti új élet „mortifikációt”, „kis halált” (*Babits*), lemondást követel. De a keresztény ezt a több, szabadabb, teljesebb életért teszi. Az aszkézisnek nincs értéke, ha nem szeretetből és a szeretetért történik. „Vessem oda testemet, hogy elégessenek, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.” A Szentlélek jelenléte miatt lesz a (bűnt szimbolizáló) test szent. Az Eucharishtiában, az Úr szentségi Testében részesedve a hívők Krisztus Testét, az Egyházat építik. Az egy Kegyérből részesedve, az egy Lélektől alaktíva növekszenek a végső teljesség felé, reménykedve várják a test megváltását, amikor majd a teremő Lélek Krisztus egyetlen Testévé változtatja a választottakat.